

Studie – tematické (Studies – Topical)

Přirozené právo a integrální humanismus u J. Maritaina: Vychovatelské výzvy

Zuzana Svobodová

Abstrakt

Článek zkoumá na základě analýzy textů významného francouzského myslitele jeho pojetí přirozeného práva a humanismu s cílem nabídnout inspiraci pro dnešní výchovu člověka. Jde o rozbor Maritainových prací zejména z oblasti politické filosofie (*Integral Humanism and the Crisis of Modern Times, Christianity and Democracy, Man and the State, The Peasant of the Garonne: An Old Layman Questions himself about the Present Time*), filosofie výchovy (*Education at the Crossroads, Philosophy and Education, Education and the Humanities, Moral and Spiritual Values in Education, The Crucial Problem of the Education of the Human Being, Pour une philosophie de l'éducation*) a náboženské filosofie (*The Range of Reason, Religion and Culture*). Na konkrétním aktuálním příkladu programu pro výuku lidskoprávních témat je ukázáno, že právě Maritainova filosofie výchovy a jeho podněty pro vzdělávání mohou být inspirující nejen pro současné pedagogy a další pracovníky v pomáhajících profesích, kteří usilují o kultivaci lidství. Jacques Maritain považoval výchovu za umění, to jest za činnost, která není trénováním živočicha. Hlavním cílem výchovy je dle Maritaina přivedení člověka ke svobodě skrze poznání a moudrost, dobrou vůli a lásku. Autorka článku si klade otázky po možných hlubších teoretických základech integrace ve výchově a vzdělávání, táže se po roli křesťana-pedagoga v současné společnosti a po možnostech a mezích lidskoprávního vzdělávání. Na základě personalistické tradice, v Maritainově podání těžící zejména z díla Tomáše Akvinského, a vybraných aktuálních vzdělávacích dokumentů nabízí předkládaný text konkrétní příklady dobré praxe a návrhy například sociálním pedagogům, vychovatelům, učitelům či rodičům pro jejich výchovu a vzdělávání.

Klíčová slova: Jacques Maritain, integrální humanismus, podoby humanismu, přirozené právo, lidská práva, výchova, lidskost, kultura, vzdělávání

Uvedení

Jaká je úloha křesťana-pedagoga ve světě? Mohou být myšlenky humanismu plodné i v dnešní době? Co je teoretickým pramenem dnes až nadužívaného termínu „integrace“? Jaký pohled na člověka stojí za snahu o integraci ve školách, tedy kde brát inspiraci pro silné osobní zdůvodnění pozitivního postoje k integraci na školách? Usilujeme integrací o naplnění „přirozených práv“ člověka? Jak konkrétně může současný pedagog přispět k rozvoji společnosti, která ctí lidská práva

jako jednu ze svých základních hodnot? Jak dalece lze pro současnou výchovu čerpat inspiraci z děl myslitele, který vytvářel konkrétní náměty pro výchovu, kterou viděl v krizi – ale již před více než půl stoletím? Následující text vychází z těchto a dalších souvisejících otázek, přičemž usiluje ukázat, jak lze na tyto otázky odpovědět v kontextu díla autora, který se podílel na formulování a výkladu Všeobecné deklarace lidských práv¹, filosofa, pedagoga, diplomata i inspirátora při vzniku papežských dokumentů k sociálním otázkám², Jacquesa Maritaina.

K hlubšímu studiu života a díla J. Maritaina lze těžit z prací center Jacquesa Maritaina, v současné době zejména pak z centra na univerzitě Notre Dame v americké Indianě³. Hlavní Maritainovy myšlenky k výchově byly poprvé knižně vydány na základě přednášek, které J. Maritain pronesl během druhé světové války na univerzitě v Yale v rámci Terry Lectures; vyšly knižně ještě v témže roce, v jakém přednášky probíhaly, tedy v roce 1943, pod titulem *Education at the Crossroads* (a do roku 1957 se dočkaly devíti vydání). V rámci souborného díla Jacquesa a Raissy Maritainových vydávaného ve francouzštině byly texty k výchově publikovány v sedmém svazku, zde jsou pod názvem *Pour une philosophie de l'éducation* původně čtyři kapitoly vydané v *Education at the Crossroads* rozšířeny o další tři kapitoly – Maritainovy texty k výchově, které již navíc akcentují nejen americké, ale také francouzské prostředí výchovy a vzdělávání.

Česky zatím vycházejí základní Maritainova díla, jako první vyšla v roce 1931 publikace *Vybrané stati filosofické*, o dva roky později vychází *Umění a scholastika* a v roce 1936 *Náboženství a kultura*, dále v roce 1947 byla vydána Maritainova kniha *Humanisme intégral* pod titulem *Křesťanský humanismus*, ve stejném roce pak ve slovenštině *Traja reformátori: Luther – Descartes – Rousseau*, z rozhlasových relací knížka *Vánoce 1943*. V roce 1967 vychází v Římě v Křesťanské akademii v novém překladu Maritainovo *Humanisme intégral*, pod titulem *Integrální humanismus*, tentokrát s doslovem Karla Vrány (napsal pod pseudonymem Pavel Želivan), přičemž v českých katolických intelektuálních kruzích se tato kniha stala především pro jasnou kritiku marxismu kultovním dílem. V roce 1976 je dvojčíslo exilového časopisu *Studie* 46–47 vydáno jako Maritainův sborník – a pro účely tohoto článku upozorňuji, že Karel Skalický připomíná ve svém úvodním textu také seminář přímo o Maritainově filosofii výchovy, pořádaný 1.–4. října 1975 v italské Brescii (pořadatelem byl Mezinárodní institut J. Maritaina v Itálii a Milánská katolická univerzita), kde v té době vyšel také italský překlad Maritainovy filosofie výchovy *L'educazione al bivio*⁴.

Tři a půl roku po tzv. sametové revoluci vzniká Česká společnost Jacquesa Maritaina (jako pobočka Mezinárodního institutu J. Maritaina), jejíž zakladatel Karel Šprunk je pak nadále dvorním českým překladatelem díla J. Maritaina. V češtině již vyšla jednak drobná Maritainova dílka *Láska a přátelství* (2005), *Život z modlitby* (2005), *Víra v člověka* (2008), ale především podstatné Maritainovo dílo politické filosofie *Člověk a stát* (2007), dále práce *Sedm lekcí o jsoucnu a o prvních principech spekulativního rozumu* (2009), *Odpovědnost umělce* (2011), *O filosofii dějin* (2014). V roce 2006 bylo druhé číslo časopisu *Salve* věnováno myšlení J. Maritaina, zde byly rovněž poprvé

1 Srov. © Jacques MARITAIN, Introduction, in: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, *Human Rights: Comments and Interpretations*, Paris: UNESCO, 25. 6. 1948, s. I–IX. Dostupné na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001550/155042eb.pdf>, citováno dne 25. 4. 2017. Srov. dále též, Philosophical Examination of Human Rights, tamtéž, s. 59–63.

2 Na práce J. Maritaina odkazuje výslovně encyklika Pavla VI. *Populorum progressio* z 26. března 1967 (konkrétně v článku 20, 42, vliv jeho díla *L'humanisme intégral* lze sledovat i v člancích 16n, 26, 34, 39) – srov. Jacques MARITAIN, *Křesťanský humanismus*, přel. Vojtěch Gaja, Praha: Universum, 1947, s. 97–104, 283 a *Populorum progressio*, 16–42.

3 V Evropě vznikly například Centrum studií Jacquesa a Raissy Maritainových (Cercle d'études Jacques et Raissa Maritain) v Kolbsheimu ve Francii a Mezinárodní institut Jacquesa Maritaina (Institut International Jacques Maritain) v Itálii, v České republice byla také založena v roce 1993 Česká společnost Jacquesa Maritaina, dílo J. Maritaina patří též do témat výzkumného centra na Teologické fakultě Jihočeské univerzity, Výzkumné skupiny pro studium post-středověké scholastiky. Prezentace amerického centra je dostupná na: <https://maritain.nd.edu/>, citováno dne 5. 5. 2017.

4 Jacques MARITAIN, *L'educazione al bivio*, Introduzione di A. Agazzi, 18 ed., La Scuola, Brescia, 1975.

otištěny některé Maritainovy texty v českém překladu.

Na česká knižní vydání hlavních Maritainových myšlenek z oblasti filosofie výchovy, shrnutých zejména v publikacích *Pour une philosophie de l'éducation*, *Education at the Crossroads*, *The Education of Man*, je třeba si dosud počkat⁵. Zatím lze zájemcům o Maritainovu filosofii výchovy v češtině doporučit zejména třetí část páté kapitoly knihy *Člověk a stát*, která je věnována výchově k podpoře demokratické charty, v obecnější rovině k poslání křesťana ve společnosti pak lze najít inspiraci v díle *Integrální humanismus*, i v elektronické formě je dnes dostupný Křesťanskou akademií v Římě připravený Maritainův sborník, kde je hned jako první přeložen Maritainův text o tom, čeho je zapotřebí člověku, který má žít obnovený, heroický život křesťana, křesťana obráceného ke Kristovu kříži a Boží milosti. Je zde předloženo pojednání o prostředcích k sebevýchově k integrálnímu lidství. V dějinách pedagogického myšlení je J. Maritain u nás zmiňován zatím jen sporadicky, což je způsobeno patrně tím, že k pochopení Maritainova pojetí výchovy je zapotřebí zároveň alespoň základního pochopení křesťanství, biblického pojetí člověka, smyslu Kristovy oběti a Božího milosrdenství, případně porozumění pro teorii lidských práv v jejích kořenech, dávno předosvícenských.

Proto má-li vychovatel těžit z díla Jacquesa Maritaina k filosofii výchovy, považují za důležité nastínit alespoň krátce základní pojetí přirozeného práva, jádra lidskoprávní teorie, v díle Jacquesa Maritaina.

1. Přirozené právo v díle J. Maritaina

Idea přirozeného práva je dědictvím klasického, antického myšlení, podle Maritaina je Antigona věčnou hrdinkou přirozeného práva, nepsaného zákona. Starořecký dramatik Sofoklés je tedy ve výčtu osobností, které se zasadily o ideu přirozeného práva, u Maritaina tím, u něhož je třeba začít. Kromě velkých básníků Maritain zmiňuje velké etiky antické doby, stoiky, Cicerona, apoštola Pavla, církevní Otce, Augustina, Tomáše Akvinského, Francisca de Vitoria, Suarezze, Huga Grotia, přičemž upozorňuje, že později je ve filosofii 18. století idea přirozeného práva více či méně deformována. Maritain se rozhodně staví proti rozšířenému názoru, že přirozené právo je invencí Americké nebo Francouzské revoluce.⁶

Idea přirozeného práva se zakládá na přesvědčení, že existuje lidská přirozenost, stejná ve všech lidech. K ní náleží, že člověk je nadán rozumem, který jej vede k porozumění tomu, co činí, a tedy k síle, že může ovlivňovat své jednání, může sledovat své cíle. Úkolem člověka, připomíná často Maritain již antickou filosofickou myšlenku, je být vidoucím.⁷ Díky lidské přirozenosti existuje uspořádání (vnitřní řád) nebo dispozice, kterou může lidský rozum objevit, a podle níž pak má lidská vůle jednat, má-li se přizpůsobit potřebným cílům lidské bytosti. Nepsaný zákon neboli přirozený zákon je právě tato vnitřní dispozice, kterou může nahlédnout rozum.⁸

5 Dle informace ve francouzském souborném vydání děl Jacquesa a Raissy Maritainových je v bibliografické příloze v sedmém svazku, za částí věnovanou *Pour une philosophie de l'éducation*, uvedeno, že se různé části nebo překlady tohoto díla objevily též v Československu. Např. v samizdatovém časopise *Studie* z roku 1960, č. 6 vyšel Maritainův text *Podvědomý život intelektu* a zejména pak v roce 1976 vyšlo dvojčíslo 46–47 jako „Maritainův sborník“, velmi pravděpodobně na právě zde vydané české texty odkazuje francouzská poznámka – srov. Jacques MARITAIN, *Pour une philosophie de l'éducation*. In *Jacques et Raissa Maritain OEuvres complètes*, Fribourg Suisse/Paris (Éditions universitaires/Éditions Saint-Paul) 1982–2007, CEC VII: Œuvres de Jacques Maritain 1939–1943, s. 1360 a *Studie* 46–47, Maritainův sborník, Řím: Křesťanská akademie, 1976.

6 Srov. Jacques MARITAIN, *The Rights of Man and Natural Law*, London: Geoffrey Bles, 1958, s. 34. K rozboru sekularizace přirozeného práva srov. Tomáš MACHULA, *The Way to the Secularisation of the Natural Law*, *Filosofický časopis*, Special Issue 2016, s. 41–58.

7 Srov. Jacques MARITAIN, *The Education of Man: The Educational Philosophy of Jacques Maritain*, ed. Donald Gallagher, Idella Gallagher, Notre Dame: University of Notre Dame Press, Doubleday & Co., 1967, s. 61.

8 Srov. MARITAIN, *The Rights of Man and Natural Law...*, s. 35.

Přirozený zákon a znalost přirozeného zákona není totéž. Člověk, který dosud neměl možnost poznat tento zákon (nebo pro nějakou indispozici již nemá možnost poznat tento zákon), není před zákonem odpovědný – a naopak, od chvíle, kdy je mu zákon přístupný, a to skrze nahlédnutí rozumu, poznáním, je před tímto zákonem odpovědný, i když si jej sám neuložil. Idea přirozeného práva vyplývá z tohoto (nepřísaného a nikdy beze zbytku nezapsatelného) přirozeného zákona, přičemž i té lidské bytosti, která nemá poznání přirozeného zákona, náleží přirozené právo na ochranu její lidské přirozenosti. Tento zákon je „v srdci vepsaný“, to značí, že je v pravdě, ale také v hloubce (je náročné hledět do vlastního „srdce“ a člověku nemožné hledět do srdce druhého). Člověk zná přirozený zákon vždy jen do určité míry, nikdy jej nebude možné „přepsat“ ze „srdce“ do „hlavy“ – pietisté také používali tyto metafory k vyjádření svého náhledu, že dynamismus, který je více spojen s vůlí, tj. se „srdcem“, je větší hlubinou, základní podstatou lidského bytí, proto bylo jejich snahou dostat křesťanství (z učení Krista vyplývající způsob života) „z hlavy do srdce“.⁹ Růst poznání přirozeného zákona je spojován s rozvojem morálního vědomí – Maritain si velmi vážil výzkumů Jeana Piageta a i dnešním vychovatelům lze jen doporučit, aby se obeznámili i s výsledky výzkumů jeho žáků.¹⁰

Jestliže Maritain hovoří o kultuře jako o rozumovém rozvoji lidské bytosti ve veškeré její úplnosti¹¹, je poznávání přirozeného zákona kultivací člověka, kulturou. Úsilí lidského ducha a svobody se připojuje k potenci přírody, v tomto smyslu je kultura člověku přirozená.¹² „Člověk, opravdu a cele přirozený, to není člověk přírodní, země neobdělávaná, nýbrž je to člověk ctností, lidská půda vzdělaná zdravým rozumem, je to člověk vytvářený vnitřní kulturou ctností intelektuálních a mravních. Jen takový člověk má konsistenci, je osobnost.“¹³ Tak vyjadřuje Jacques Maritain svou charakteristiku člověka ve vztahu k přirozenosti – a je zde žákem po výtce Aristotelovým¹⁴ a rovněž Tomáše Akvinského¹⁵.

Jacques Maritain si však uvědomoval, že lidé různého vyznání, různých myšlenkových tradic se nebudou schopni shodnout v argumentaci, proč základní práva člověka mají platit, nicméně měl naději, že se lidé z různých kultur budou schopni shodnout na základním znění lidských práv, což v praxi znamená, že budou moci souhlasit s řádem základních hodnot, s praktickým konceptem člověka a života, s „filosofií života“, která by byla praktickým projevem civilizovaného života.¹⁶ Sám si byl v létě roku 1948 vědom, že k tomu je zapotřebí začít ve světě s nutnými změnami.¹⁷ Osobně k těmto změnám nabídl inspiraci například svým pojetím integrálního humanismu a svou filosofií výchovy.

9 Již jsem se tomuto tématu věnovala v: Zuzana SVOBODOVÁ, Pohnutky Kristova svědka: II. Jan Amos Komenský, *Studia Comeniana et historica*, XLVI (2016), č. 95–96, zejm. pozn. č. 69.

10 Srov. MARITAIN, *The Education of Man...*, s. 53, 190; srov. též Raïssa MARITAIN, *La Conscience Morale et l'Etat de Nature*, New York, 1942. Doporučeníhodné jsou dále zejména výzkumy Lawrence Kohlberga, základní informace viz např. Jolana POLÁKOVÁ, Morální vývoj osobnosti, *Teologické texty* 3/1994, s. 104–105.

11 Srov. Jacques MARITAIN, *Náboženství a kultura*, Brno: Moravan, 1936, s. 8.

12 Srov. tamtéž.

13 Tamtéž, s. 11.

14 Srov. např. ARISTOTELÉS, *Magna moralia*, Praha: Petr Rezek, 2005, 1184b, 26–32.

15 Řešení otázky „Zda může člověk přirozeně dosáhnout blaženosti?“ u Tomáše srov. např. Tomáš AKVINSKÝ, *Summa teologická*, část II, díl I, ot. 5, čl. 5. (srov. 33709 I^a-II^ae q. 5 a. 5). Viz © Tomáš AKVINSKÝ, *Summa teologická*, překlad Sancti Thomae Aquinatis, SUMMA THEOLOGIAE, redigovaný P. Emiliánem Soukupem, vydáný v Olomouci 1937–1940, původní překlad opravil podle dodatečných olomouckých opravných stránek a upravil pro současného čtenáře P. Tomáš Bahounek OP, odkazované místo dostupné česky: <http://areopag.sk/thomas/SummaTheologica-II-I.html>, latinsky: <http://www.corpusthomicum.org/sth2001.html#33709>, citováno dne 14. 5. 2017.

16 Srov. MARITAIN, *Introduction...*, s. I, IX.

17 Tamtéž, s. IX.

2. Integrální neboli křesťanský humanismus

Pod titulem *Integrální humanismus* byly vydány přednášky Jacquesa Maritaina, které proběhly na letní univerzitě v Santanderu v roce 1934.¹⁸ To, co zde Jacques Maritain nabízí jako východisko z krize¹⁹, jíž je současníkem, je nové pojetí humanismu, který by byl theocentrický, křesťanský, hrdinský, pokrokový, integrální, úplný, humanismus Vtělení²⁰. Výchova v době, kdy křesťanská civilizace již nemůže být naivní²¹, má v duchu tohoto nového humanismu²² vést skutečně ke svobodě lidských bytostí, ke svobodě člověka²³ jako individuality i jako osoby, přičemž individualitu Maritain chápe jako fyzický základ pro osobu (dle Maritaina chybí současná výchova právě v náhledu na člověka a v rozvíjení jeho individuálního i osobnostního charakteru).²⁴

Integrální humanismus bude podle Maritaina vyžadovat radikální změny v kultuře, a to dle jeho slov přímo substanciální změny: „A tato přeměna nevyžaduje toliko nastolení nových sociálních struktur a nové soustavy sociálního života, nastoupivší po kapitalismu, nýbrž soupodstatně též vzestup sil víry, pochopení a lásky, tryskajících z vnitřních pramenů duše, vyžaduje pokrok v objevování světa duchovních skutečností. Jedině pod touto podmínkou bude člověk opravdu moci postoupit dále do hlubin své přirozenosti, aniž ji musí měnit nebo znetvořovat.“²⁵ Zde se ukazuje podstatný pohled na přirozenost člověka, který stojí v základu celého pojetí Maritainova integrálního humanismu. Maritain věří, že skrze (sebe)výchovu a za pomoci vhodného vzdělávání²⁶ může člověk sestoupit do těchto podstatných hlubin vlastní přirozenosti, k vnitřním pramenům duše. Jacques Maritain svými díly o potřebě nového pojetí humanismu jako integrálního humanismu přispěl také k rozvoji sociálního učení církve. O souvislostech encykliky papeže Benedikta XVI. *Caritas in veritate* (s podtitulem *O integrálním lidském rozvoji v lásce a v pravdě*) se sociálním učením církve již bylo na stránkách tohoto časopisu (pozn. redakce: *Caritas et veritas*) pojednáno²⁷, tento papež psal o křesťanském humanismu již v šedesátých letech dvacátého století²⁸. Papež František použil termín „integrální“ přímo ve spojení s ekologií, nepřímě ale také s humanismem²⁹, a dále vyjadřuje ve své encyklice *Laudato si'* potřebu ekologické výchovy, která bude přispívat k integrální konverzi lidské osoby a kultivovat tak všechny vztahy člověka³⁰.

18 Přednášky vyšly nejdříve ve španělštině pod jiným názvem, sám Maritain užil spojení „integrální humanismus“ například v článku vydaném v roce 1939: © Jacques MARITAIN, Integral Humanism and the Crisis of Modern Times, *The Review of Politics*, vol. 1, no. 1, 1939, pp. 1–17 (on-line), dostupné na: www.jstor.org/stable/1403915, citováno dne 14. 6. 2017. I v češtině vyšly Maritainovy přednášky z letní univerzity 1937 nejdříve pod titulem *Křesťanský humanismus*, srov. Jacques MARITAIN, *Křesťanský humanismus*, přel. Vojtěch Gaja, Praha: Universum, 1947. Až v novém překladu o dvacet let později vycházejí pod titulem *Integrální humanismus*, srov. Jacques MARITAIN, *Integrální humanismus*, přel. Josef Petr, Řím: Křesťanská akademie, 1967.

19 Doslova hovoří o „tragédii humanismu“ – srov. MARITAIN, *Křesťanský humanismus...*, s. 19.

20 Srov. MARITAIN, *Křesťanský humanismus...*, s. 80–82. Srov. Jacques MARITAIN, *Christianity and Democracy*, New York: Charles Scribner's Sons, 1945, s. 92–98. Srov. © Jacques MARITAIN, *The Range of Reason*, dostupné na: <http://maritain.nd.edu/jmc/etext/range07.htm#p92>, citováno dne 27. 6. 2017.

21 Srov. MARITAIN, *Křesťanský humanismus...*, s. 84.

22 Tamtéž, s. 81nn.

23 Tamtéž, s. 84–86.

24 Srov. MARITAIN, *Education at the Crossroads...*, s. 7–10, 33–35, sedm chyb v koncepcích vzdělávání člověka dle Maritaina viz s. 2–24 (přehlížení cílů, špatné ideje spojené s cíli, pragmatismus, sociologismus, intelektualismus, voluntarismus, přesvědčení, že se lze naučit všemu). Člověk (individualita a osoba zároveň) se liší od všech jiných živých tvorů, jeho výchovu nelze pojímat jako drezuru: „education is not animal training. The education of man is a human awakening“, (s. 9, srov. s. 6).

25 MARITAIN, *Křesťanský humanismus...*, s. 99.

26 Srov. MARITAIN, *The Education of Man...*, s. 123–124.

27 Jindřich ŠRAJER, Fenomén migrace z pohledu ideje rozvoje společného domova obsažené v sociálním učení církve, zvláště ve vyjádřeních papežů Benedikta XVI. a Františka, *Caritas et Veritas* 2/2016, s. 118–120.

28 Srov. Karl RAHNER, Christlicher Humanismus, in: *Schriften zur Theologie*, sv. 8, Einsiedeln 1967, s. 239–259.

29 *Laudato si'*, 141, 181.

30 *Laudato si'*, termín „integrální“ se nachází v následujících článkách encykliky: 10, 11, 13, 18, 46, 50, 60, 62, 109, 124, 137, 139 (zde papež vysvětluje, že „integrální řešení“ mají zahrnout interakci přírodních systémů mezi sebou a zároveň se sociálními systémy), 141 (zde se hovoří o neodkladné nezbytnosti humanismu, aby se naplnily integrální a integrující vize), 157, 159, 185, 197, 213 (zde je rodina

Jacques Maritain spojoval termín *integrální* s termínem *pokrokový*³¹ ve smyslu, jak již bylo dříve naznačeno, osobního pokročení k hlubokým zdrojům duchovním, v nichž člověk poznává Pravdu, věřící pak svého Stvořitele, jeho princip lásky, milosrdenství, pochopení, přijetí. Lze říci, že Maritain tak interpretuje biblické pojetí člověka a jeho úkolu. V láskyplné náklonnosti viděl princip lidskosti i J. A. Komenský, který o tři století dříve, také v době společenské krize, pracoval na vyjádření základu lidskosti.³² Maritain navrhuje jako východisko z krize výchovu k proměně člověka, která by byla skutečně obrácením k pramenům ducha, zároveň posílením a výživou pro život ducha, k proměně, která by zasáhla i společenské instituce.³³ Promýšlí integrální výchovu pro integrální humanismus.³⁴ Osobně spolupracoval na velkých projektech své doby, které v duchu tohoto integrálního humanismu považoval za nadějně, podílel se například na formulaci (a též interpretaci) Všeobecné deklarace lidských práv.³⁵

3. K návrhům výuky lidskoprávních témat

Přispívat k naplňování lidských práv je jedním z hlavních cílů výchovy a vzdělávání, jak je představuje strategický materiál *Education 2030*.³⁶ Ani přístupy k výchově a vzdělávání dosud nejsou spravedlivé a podle dosavadních údajů je celosvětově tento cíl zatím nedostižitelný.³⁷ Největší mezinárodní organizace zabývající se vzděláváním a výchovou se zaměřují nejen na monitorování současného stavu³⁸, ale také na vytyčení společných hodnot v oblasti vzdělávání a výchovy³⁹, a kromě apelu na vlády odpovědných zemí nabízejí jednotlivým státům podporu pro dosažení kvalitního vzdělání a výchovy⁴⁰. Konkrétně ke vzdělávání v oblasti lidských práv existují například materiály ke globálnímu občanskému vzdělávání, které vydává UNESCO⁴¹, nebo přímo webové stránky pro výchovu a vzdělávání v oblasti lidských práv⁴², Spojené národy mají světový program pro vzdělávání v oblasti lidských práv, jehož třetí fáze právě probíhá⁴³, pro účely vzdělávání v oblasti lidských

označena jako místo „integrální formace“), 218 (vzorem „integrální konverze lidské osoby“ je jmenován František z Assisi), 225, 230 (konkrétní přátelská, láskyplná náklonnost k druhému, projevená například jen gestem, je také součástí „integrální ekologie“).

31 Srov. MARITAIN, *Křesťanský humanismus...*, s. 80–81.

32 Srov. Jan Amos KOMENSKÝ, *Orbis sensualium pictus*, Praha: Levné knihy KMa, 2001, CXV, s. 248. Srov. Jan Amos KOMENSKÝ, *Orbis sensualium pictus*, in: *Dílo Jana Amose Komenského. Opera omnia*, sv. 17. Praha: Academia, 1970, CXV, s. 216. J. Maritain odkazuje přímo na Komenského: MARITAIN, *Education at the Crossroads...*, s. 60, poznámka na konci stránky.

33 Srov. MARITAIN, *Pour une philosophie de l'éducation...*, s. 936, 944, 947, 952, aj. MARITAIN, *Education at the Crossroads...*, hlavní cíl výchovy vystihuje Maritain následovně: „The prime goal of education is the conquest of internal and spiritual freedom to be achieved by the individual person, or, in other words, his liberation through knowledge and wisdom, good will, and love“ (s. 11).

34 Srov. MARITAIN, *Education at the Crossroads...*, s. 88.

35 Srov. zde mou první poznámku pod čarou.

36 Srov. © World Education Forum 2015, *Education 2030 Incheon Declaration: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all*, ED-2016/WS/28, 2016, v textu dále citováno jako: SDG4–Education 2030, dostupné na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002456/245656E.pdf>, citováno dne 20. 5. 2017, čl. 61.

37 Srov. © UNESCO, *Education 2030: Equity and quality with a lifelong learning perspective*, Insights from the EFA Global Monitoring Report's World Inequality Database on Education (WIDE), ED/EFA/MRT/2015/WS/02, květen 2015, dostupné na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002330/233029e.pdf>, citováno dne 20. 5. 2017, s. 2–9.

38 Srov. tamtéž.

39 Srov. kromě SDG4–Education 2030 též např. © UNESCO, *Outcome document of the Technical Consultation on Global Citizenship Education: Global Citizenship Education – An Emerging Perspective*, 2013, dostupné na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002241/224115E.pdf>, citováno dne 20. 5. 2017.

40 Srov. kromě SDG4–Education 2030 též např. © UNESCO, *Roadmap for Implementing the Global Action Programme on Education for Sustainable Development*, 2014, dostupné na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002305/230514e.pdf>, citováno dne 20. 5. 2017.

41 Srov. © UNESCO, *The ABCs of Global Citizenship Education*, dostupné na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002482/248232e.pdf>, citováno dne 20. 5. 2017; další informace © UNESCO, *Global Citizenship Education*, dostupné na: <http://en.unesco.org/gced>, citováno dne 20. 5. 2017.

42 Srov. © UNESCO, *Human Rights Education*, dostupné na: <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/leading-the-international-agenda/human-rights-education/>, citováno dne 20. 5. 2017; dále např. © HREA, *The global human rights education and training centre*, dostupné na: <http://www.hrea.org/>, citováno dne 20. 5. 2017.

43 © OHCHR, *World Programme for Human Rights Education*, dostupné na: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/>

práv byly natočeny také filmy⁴⁴, Rada Evropy vydala chartu pro vzdělávání v této oblasti⁴⁵, konají se mezinárodní konference, které mají podpořit dobrou praxi ve vzdělávání v oblasti lidských práv⁴⁶, vydávají se nové a nové publikace⁴⁷, jsou prezentovány nové výstavy, aktuální doporučení⁴⁸, Evropská unie založila mezioborové centrum excelence zabývající se vzděláváním v oblasti lidských práv (The European Inter-University Centre for Human Rights and Democratisation)⁴⁹. Vyučující či vychovatel, který by chtěl témata lidských práv zařadit do své výchovné a vzdělávací činnosti, rozhodně nemá nedostatek materiálů. Bude jen na něm, aby si z velké nabídky vybral to nejlepší pro jemu svěřené děti, mládež či dospělé. Považuji za vhodné, aby sám velmi dobře promyslel například vhodné využití volně dostupných didaktických materiálů pro lidskoprávní vzdělávání zpracovaných pro děti Compasito⁵⁰ a pro starší děti a mládež Compass⁵¹ a další. Jako konkrétní příklady dobré praxe lidskoprávního vzdělávání lze uvést také sylaby pro nekonfesní etiku zpracované na Evropské škole (Schola Europaea).⁵² Ze srovnání sylabů pro výchovu a vzdělávání v oblasti etiky v primárním a sekundárním vzdělávání ve Spolkové republice Německo a ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska vyplynulo, že žáci jsou vedeni k poznání a reflexi lidských práv již od osmi let.⁵³

Především pro toho, kdo chce jako vychovatel či učitel hovořit o lidských právech ale platí, že by sám měl mít osobně ideu lidských práv podstatně zdůvodněnou. Již bylo uvedeno, že ve zdůvodnění lidských práv se zřejmě ani v budoucnosti shoda mezi lidmi všech kultur a myšlenkových tradic nenalezne, ale učitel či vychovatel, který by chtěl usilovat o to, aby jemu svěřením lidským právům skutečně rozuměli, by měl být příkladem člověka, který sám pro lidská práva dobře

Programme.aspx, citováno dne 20. 5. 2017.

44 Srov. např. © film HREA, SGI, OHCHR, *A Path to Dignity: The Power of Human Rights Education*, dostupné na: <http://www.path-to-dignity.org/>, citováno dne 20. 5. 2017. Dále například filmy na speciálních stránkách předmětů © EDC/HRE: Council of Europe, *Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education* (EDC/HRE), dostupné na: <http://pjp-eu.coe.int/en/web/charter-edc-hre-pilot-projects/comics-competition>, citováno dne 26. 6. 2017.

45 © Council of Europe, *Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education*, October 2010, dostupné na: <http://www.coe.int/en/web/edc/charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>, <https://rm.coe.int/16803034e3>, citováno dne 26. 6. 2017.

46 V čase finalizace tohoto textu se ve Štrasburku konala konference organizovaná v rámci českého předsednictví Výboru ministrů Rady Evropy *Learning to Live Together: a Shared Commitment to Democracy*. © Conference on the Future of Citizenship and Human Rights Education in Europe. Palais de l'Europe, Strasbourg, 20–22 June 2017. Organised in the framework of the Czech Chairmanship of the Committee of Ministers of the Council of Europe (May – November 2017), dostupné na: <http://www.coe.int/en/web/edc/conference>, <http://www.coe.int/en/web/edc/report-on-the-state-of-citizenship-and-human-rights-in-europe>, citováno dne 26. 6. 2017.

47 Poslední z června 2017: © Council of Europe, *Learning to Live Together*. Council of Europe Report on the state of citizenship and human rights education in Europe, dostupné na: <https://rm.coe.int/the-state-of-citizenship-in-europe-e-publication/168072b3cd>, citováno dne 26. 6. 2017.

48 © Council of Europe, *Charter for All*, dostupné na: <http://www.coe.int/en/web/edc/charter-for-all>, citováno dne 26. 6. 2017. Zde lze připomenout Maritainem často promyšlené liberální vzdělávání pro všechny (liberal education for all) – srov. např. MARITAIN, *The Education of Man...*, s. 69–75; universální liberální vzdělávání srov. např. MARITAIN, *Education at the Crossroads...*, s. 64–65.

49 © EU, *The European Inter-University Centre for Human Rights and Democratisation* (EIUC), dostupné na: <https://eiuc.org/about-us/overview.html>, citováno dne 26. 6. 2017.

50 © Council of Europe, *Compasito. Manual on human rights education for children*. Budapest: Directorate of Youth and Sport of the Council of Europe, 2. vyd., leden 2009, dostupné na: http://www.eycb.coe.int/compasito/chapter_0/0_impr.html, citováno dne 26. 6. 2017.

51 © Council of Europe, *Compass: Manual for Human Rights Education with Young People*, dostupné na: <http://www.coe.int/en/web/compass>, citováno dne 26. 6. 2017.

52 © Schola Europaea, dostupné na: <https://www.eursc.eu/Syllabuses/Forms/Syllabuses.aspx>, konkrétně nové sylaby pro nekonfesní etiku v anglické verzi: <https://www.eursc.eu/Syllabuses/2016-01-D-32-en-3.pdf>, s. 4, citováno dne 27. 6. 2017. Podrobněji rozbor sylabů Evropských škol srov. Zuzana SVOBODOVÁ, Petr JANDEJSEK, Michael MARTINEK, René MILFAIT, *Důstojně a radostně: Příspěvek k lidskoprávnímu, občanskému a etickému vzdělávání*, Středokluky: Zdeněk Susa, 2012, s. 132–137; srov. Zuzana SVOBODOVÁ, *Výuka etiky na školách*, *Universum. Revue České křesťanské akademie* 3/2011, s. 36–37; srov. Zuzana SVOBODOVÁ (ed.), *K etické výchově*, Praha: Karez, 2011, s. 31–32; srov. Zuzana SVOBODOVÁ, *Etická výchova jako cesta z omezené každodennosti*, *Paideia: Philosophical e-journal of Charles University* 1/2011, s. 2–4.

53 Srov. René MILFAIT, Zuzana SVOBODOVÁ, *Vývoj a stav etického vzdělávání a teologickoetická reiterace lidských práv: příspěvek k etickému a lidskoprávnímu vzdělávání a k interkulturnímu porozumění hodnotám*, Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2017, s. 25.

zdůvodněné porozumění nalezl.⁵⁴

Přestože při vzdělávání je pro pedagogy dle Maritaina nejdůležitější vědomí cíle a metody nejsou tím prvním nejdůležitějším, je zapotřebí pro každého vychovatele a učitele, který bude hledat cesty, jak přiblížit porozumění pro lidská práva jemu svěřeným, aby nezůstával u jedné či několika málo metod.⁵⁵ Když Jacques Maritain promýšlel zavádění demokratické charty ve školách, napsal: „Cílem, který si klade škola a stát, je jednota – jednota ve společném přijímání demokratické charty. Ale má-li se této praktické jednoty vůbec dosáhnout, musí existovat zdravá pluralita v prostředcích. Má-li být vyučování demokratické chartě účinné, musí ve struktuře výchovného a vzdělávacího systému najít místo vnitřní diferenciaci.“⁵⁶ Tedy i přesto, že demokratická škola a stát mají společně usilovat o přijetí lidskoprávní ideje svými žáky a občany, mají umožnit ve své organizaci struktury pluralitního typu: „Pluralita, jež se mi jeví žádoucí pro veřejné školy, by se neměla podle mého názoru týkat programu studia, ale různosti inspirací, v jejichž perspektivě by byl společný program realizován...“⁵⁷ Již z faktu, že při lidskoprávním vzdělávání a výchově běží o praxi v oblasti etiky, tedy praktické filosofie, je vhodné poukázat na rozmanité možnosti, jak lidé nacházejí porozumění pro velké, dobré a krásné hodnoty života.⁵⁸ Jak se v současné době k pluralitě tradic a metod staví v rámci lidskoprávního vzdělávání školství ve Spolkové republice Německo a ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska, jsem ukázala na jiném místě.⁵⁹ Pouze zde zdůrazňuji skutečnost, že již z různosti prostředků, se kterými se žáci a studenti při takové výuce setkávají, mohou lépe pochopit pozitivní hodnotu plurality, rozmanitosti mezi lidmi, národy, kulturami. Právě díky tomu, že jsme různí, se můžeme od sebe něco skutečně nového učit, a nebýt tak zataraseni sami sebou, jak připomínal Emmanuel Lévinas⁶⁰, mimo jiné rovněž žák H. Bergsona jako J. Maritain.

Na druhé straně je podle manželky Jacquesa Maritaina, Raissy Maritainové, právě jedna jediná skutečnost, kterou by neměl vychovatel či učitel zapomenout předat – svědectví o tom, že každý lidský život je darem, milovaným, láskou obdařeným a k lásce určeným. Je zde zákon, dobrou hodnotou je spravedlivý zákon, ale nad zákonem je láska. Pokud bychom jako vychovatelé hovořili pouze o spravedlnosti, zákonu a právech, zapomněli bychom na to nejpodstatnější a nejdůležitější. Vzhledem k pestré paletě toho, čemu se Jacques Maritain v celém svém životě věnoval, a vzhledem k tomu, že své celoživotní vzpomínky končí textem své ženy, jež upozorňuje na důležitost svědectví o Bohu, který je láska, považuji pro vychovatele a učitele působící v jednadvacátém století stále za velmi inspirující právě texty Jacquesa Maritaina věnované výchově a upozorňující kromě podstatných hodnot integrálního humanismu také na velké chyby ve vzdělávání, přestože je Maritain takto viděl již před více než půl stoletím. Jím viděné chyby se totiž dodnes v praxi výchovy a vzdělávání opakují a není přitom jasné, že tyto chyby se dějí vědomě – totiž že ti, kteří si dle Maritainova názoru volí špatné výchovné koncepce⁶¹, vůbec tuší, z jakých kořenů ony koncepce vycházejí, jaké pojetí člověka a lidskosti je jim vlastní a v jakých hodnotách, postojích

54 Srov. Jacques MARITAIN, *Člověk a stát*, Praha: Triáda, 2007, s. 109.

55 MARITAIN, *The Education of Man...*, s. 71, 94. Srov. MARITAIN, *Pour une philosophie de l'éducation...*, s. 924.

56 MARITAIN, *Člověk a stát...*, s. 109.

57 Tamtéž, s. 110.

58 © Srov. MARITAIN, *The Range of Reason...*, dostupné na: <http://maritain.nd.edu/jmc/etext/range13.htm#p179>, citováno dne 27. 6. 2017.

59 Srov. MILFAIT, SVOBODOVÁ, *Vývoj a stav etického vzdělávání...*, s. 20–33, 36–39.

60 Srov. Emmanuel LÉVINAS, *Čas a jiné/Le temps et l'autre*, Praha: Dauphin, 1997, s. 18n: „encombrement du Moi par le Soi-même“, srov. Emmanuel LÉVINAS, *Totalita a nekonečno: (esej o exterioritě)*, Praha: OIKOYMENH, 1997, s. 240, 242 – zde překladatelé zvolili pro překlad francouzského „encombrement“ české výrazy „zaplněný“, „zahlcený“. Srov. Zuzana SVOBODOVÁ, *Čas: Lidská otázka po původu a smyslu, Paideia: Philosophical e-journal of Charles University 1/2013*, s. 11.

61 Srov. v tomto článku pozn. č. 24.

a životních koncepcích chtějí člověka skutečně podporovat. Jacques Maritain podal kritiku sedmi koncepcí, považují je přesto za přežívající i v současném veřejném školství. Podobně jako jsou lidská práva ideou, zůstávají Maritainovy návrhy integrální výchovy vedoucí k integrálnímu lidství ideou, kterou patrně jen málokterí vychovatelé a vzdělavatelé v naší zemi usilují naplnit. V zemi, která se již téměř třicet let znovu učí žít ve svobodě, jejíž instituce se hlásí k demokracii, bychom to již neměli považovat jen za „důsledek minulého režimu“.

Závěr

Jacques Maritain věnoval podstatnou část své životní tvorby promýšlení základů výchovy a vzdělávání. Činil tak zřejmě z důvodu, že se po celý svůj život snažil být člověkem, který bude reagovat na současné společenské dění a snažit se jej ovlivnit v dobrém, a ve výchově a vzdělávání viděl výjimečnou možnost přispět k lidskosti člověka. Činil tak velmi aktivně, nikoli sám, ale ve spolupráci se svou ženou Raissou, s níž kdysi také přijal křest v katolické církvi a s níž se společně snažili žít příkladným životem aktivních křesťanů ve společnosti. Jejich energie věnovaná tomuto dílu byla čerpána také z pokladů metafyziky, oba se věnovali studiu díla Tomáše Akvinského, například Raissa o Tomášovi napsala knihu pro děti⁶². Oba byli přesvědčeni, že v současné době je třeba rozšířit úzké pojetí člověka a nabízet pro to různé možnosti ve svých dílech, ať již poetických, nebo odborných. Když Jacques Maritain bezprostředně po ukončení Druhého vatikánského koncilu napsal knihu *Sedlák na Garonně*, zakončil ji textem své ženy „Pravá tvář Boha neboli láska a zákon“. Jacques a Raissa Maritainovi tak končí své dílo svědectvím o Bohu, který je láska, jež stojí nad zákonem. O lásce, která tvoří důvěru, svobodu ducha – bez lásky není člověk svobodný, proto o lásce musí svědčit vychovatel, chce-li skutečně vychovávat člověka k jeho cíli.⁶³

Pojem přirozeného práva reflektoval J. Maritain v době, kdy přirozenoprávní teorie nebyla tou, na niž by se teoretikové soustředili⁶⁴, přestože jsou její rezultáty často i v právním prostředí jeho doby užívány a promulgovány. Teprve v následujícím období lze hovořit o jisté renesanci přirozenoprávní teorie, podobně jako jiný Maritainův pojem, „integrální humanismus“, se dočkává obrození i za hranicemi ryze odborných kruhů v době současné. Několik konkrétních příkladů současných didaktických materiálů pro výuku lidskoprávních témat ukazuje, že právě Maritainova naděje vložená do výuky demokratické charty byla inspirující a dílo Jacquesa a Raissy Maritainových může být podnětné i nadále, a to nejen pro současné pedagogy a další pracovníky v pomáhajících profesích. Nezbyvá než si přát, aby vychovatelé měli odvahu a sílu pronikat i do kritických textů Jacquesa Maritaina, v nichž odhaluje kořeny krize ve vzdělávání a ve společnosti.

Kontakt

PhDr. Bc. Zuzana Svobodová, Ph.D.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta, Katedra pedagogiky

Kněžská 8, 370 01 České Budějovice

svobodz@tf.jcu.cz

62 Srov. © Raissa MARITAIN, *Saint Thomas Aquinas: For Children and the Childlike*, [rev. ed.], Manchester, N.H.: Sophia Institute Press, 2009, dostupné na: <https://play.google.com/store/books/details?id=Cc2hAQAAQBAJ&source=ge-web-app>, citováno 26. 6. 2017.

63 Srov. Jacques MARITAIN, *The peasant of the Garonne: An Old Layman Questions Himself about the Present Time*, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1968, s. 260.

64 Srov. Stanislav SOUSEDÍK, *Svoboda a lidská práva*, Praha: Vyšehrad 2010, s. 127.